

НАПУЧУВАННЯ ЯК СЕМАНТИЧНИЙ РІЗНОВИД КАТЕГОРІЇ АДРЕСАТНОСТІ В ПАСТОРАЛЬНИХ ЛИСТАХ НОВОГО ЗАВІТУ

Лариса Маркуляк. Напучування як семантичний різновид категорії адресатності в пасторальних листах Нового Завіту.

Стаття присвячена аналізу семантичних моделей когортатива (напучування) в системі категорії адресатності. Для цього виокремлено особу адресанта (мовця), який актуалізує інтенції пом'якшеного спонукання.

Ключові слова: напучування (когортатив), категорія адресатності, адресат спонукання, пом'якшене спонукання, спонукальні відношення.

Лариса Маркуляк. Наставление как семантическая разновидность категории адресатности в пасторальных письмах Нового Завета.

Статья посвящена анализу семантических моделей когортатива (наставления) в системе категории адресатности. При этом выделено лицо адресанта, который актуализирует интенции смягчительного побуждения.

Ключевые слова: наставление (когортатив), категория адресатности, адресат побуждения, смягчительное побуждение, побудительные отношения.

Larysa Markulyak. Instruction as a kind of semantic addressee category in pastoral letters in the New Testament.

This article analyzes the semantic kogortativ (instructions) models in the addressee category. At the same time, the face of addressee is allocated which is updated by the intentions of extenuating motivation.

Key words: instruction (kogortativ), addressee category, motivation addressee, extenuating motivation, incentive relations.

М. Бахтін зазначає, що „суттєвою ознакою висловлювання є його звернення до когось, його адресатність” [1, с. 430]. Учений розуміє художній текст як „людський вчинок”, „складну й багатопланову систему відносин”, знаковий комплекс, в якому наявні адресант і адресат, суть якого полягає в одкровенні особистості”[2, с. 235].

Спонукальні конструкції виражають комунікативно-прагматичні функції, які актуалізуються в залежності від конкретних намірів адресата спонукання. Якщо ці наміри категоричні, вони формують семантичні моделі імператива (наказу), ветаива (заборони), директива. Якщо ж наміри мовця не є категоричними, а потребують від адресата спонукання глибокого осмислення запропонованої дії, то формується семантична модель когортатива (напучування).

Напучування є однією з семантичних моделей пом'якшеного спонукання. Це такий тип спонукальних відношень, при яких мовець дає вказівки, настанови співрозмовникові перед початком якої-небудь справи, перед відправленням у дорогу, далеку подорож. Напучування може застосовуватися для осмислення життєво важливих сентенцій адресатом спонукання. Фразеологізм „напучувати на добру путь” означає „навчити чого-небудь, виховувати добрі навички” [5, с. 167]. Напучування як тип спонукальних відношень передбачає наявність адресанта та адресата. Адресат може бути виражений як одиничною особою, так і узагальненою, тобто виконувати функцію умовного або уявного адресата. Засобом оформлення спонукальних структур із загальною семантикою когортатива є дієслова у формі імператива 2-ої особи однини чи множини разом із відповідною когортативною інтонацією.

Метою пропонованої розвідки є з'ясування особливостей когортатива (напучування) як семантичного різновиду категорії адресатності. При цьому ми намагаємося простежити, як особи мовця (адресанта) та адресата формують ситуацію спонукання, які фактори дозволяють виокремити семантику напучування як тип пом'якшеного спонукання. Джерельною базою послужили пасторальні листи Нового Завіту. І це не випадково. З огляду на те, що тоталітарна епоха забороняла Церкву як інституцію, яка б допомагала державі виховувати громадян у несприйнятті насилля, підживлювати духовні первні суспільства, натомість часто пристосовувала її до своїх антигуманних потреб, глибоке осмислення текстів Святого Письма перебувало поза увагою дослідників. Нові реалії уможливили повернення цих текстів у лінгвістичний науковий дискурс.

Апостоли стали сподвижниками вчення Ісуса Христа, продовжувачами справи свого Вчителя. Святі писання учнів Христа змальовують усі його чесноти, створюють образ безгрішної людини. Основний акцент спрямовано саме на діях Христа, які засвідчують його надзвичайне

людинолюбство. Зрештою, найголовнішим для послідовників Учителя було розуміння його подвижницької праці. Апостол Іван Богослов говорить: „Є ще й багато іншого, що зробив Ісус, та якби воно було записане кожне зокрема, гадаю, що, то й самий світ не вмістив би написаних книг!” [4, с. 290].

Павло не єдиний первіснохристиянський мандрівний проповідник. Але саме він засновує християнські громади, повчає, напучує їх на Христову істинну дорогу, є оборонцем віри у своїх громадах. Саме з особою Павла пов'язане перетворення історії про життя та мученицьку смерть у проповідь. Можемо говорити про зародження жанру проповіді під час діяльності апостола Павла [4, с. 364]. Другий розділ Нового Заповіту „Павлові листи” глибоко ознайомлює нас з особою апостола Павла, допомагає пізнати його Євангеліє, весь спектр повчань і напучувань, які пробуджували та утверджували в християнських громадах віру.

Пасторальних листів у Новому Завіті п'ять: два листи до Тимотея, лист до Тита, лист до Филимона і лист до євреїв. Цікавим є питання авторства пасторальних листів. Богослови вважають, що „пасторальні листи не походять безпосередньо від Павла, але були написані одним із його учнів. Він повертається до вказівок свого вчителя, бере те, що законне з церковної практики свого часу, й розвиває правила для збереження віри й для керівництва громад. Ці правила можуть бути настановчою інструкцією в небезпечних обставинах того часу (кінець 1-го століття). Той учень Павла пише (що в тих часах не було незвичайним) від імені і авторитету Павла. В той спосіб він гарантує зв'язок між громадою і першим місіонером, якому як апостолові люди завдячують вірою, який залишається авторитетом і зразком для громади” [4, с. 508]. Два листи до Тимотея і лист до Тита адресуються не громаді, а, власне, пасторам – провідникам громади: Тимотеєві та Титові. Тимотей навернувся до християнства завдяки Павлові, хоч мати його була юдохристиянкою, а батько – язичником. Опинившись у середовищі прихильників християнства, Тимотей повсюдно супроводжував Павла, став першим єпископом Ефесу [4, с. 509]. Напучування Павла готують Тимотея до важливої місії: оберігати християнську громаду від фальшивого вчення, а також створювати впорядковане життя громад. При цьому він обстоює моральний порядок, закон, який „дано не для праведників, але для беззаконних, непокірних, безбожних, грішників, нечестивих...” [4, с. 511]. Будучи учителем язичників, апостол Павло підкреслює, що сам осквернював віру, був хулителем, „діяв у невірстві”, але „благодать же Господа нашого надмірно вилилась на мене з вірою і любов'ю, що в Христі Ісусі” [4, с. 511]. Цими словами він готує Тимотея до важкої праці, переконуючи, що саме довго терпеливість є необхідною чеснотою для посланця Божого. З метою підсилити душпастирський запал автор використовує дієслова наказового способу, які формують загальну семантику настанови, напучування: „7. Вправляйся у благочесті, 8. Бо тілесна вправа до дечого лише корисна, бо має обітницю життя теперішнього й будучого. 9. Вірне це слово й повного довір'я гідне. 10. Саме для цього трудимося та боремося, ми поклали нашу надію на живого Бога, спасителя усіх людей, особливо ж вірних. 11. Це наказуй і навчай” [4, с. 515]. Іноді ці наказові форми дієслова нанизуються на весь текст пастирських порад і настанов, як це ми спостерегли у розділі IV: “11. ... будь зразком для вірних у слові, поведінці, любові, вірі і чистоті. 13. Заки я прийду, пильнуй читання, утішай та навчай. 14. Не занедбуй у собі дару, що був даний тобі через пророцтво з покладанням рук збору пресвітерів. 15. Про це міркуй, будь увесь у цьому, щоб поступ твій усім був очевидний. 16. Пильнуй себе самого та навчання, дотримуйся цього, бо, роблячи це, спасеш себе самого й тих, що тебе слухають” [4, с. 515].

Звісно, це надзвичайно експресивні тексти, експресія в яких досягається в тому числі й за рахунок актуалізаторів когортативної семантики. Семантичне ядро в таких спонукальних реченнях подекуди виражається аналітичною формою наказового способу дієслова. Порівняймо: „11. Ніхто твоїм молодим віком хай не погордує...” [4, с. 515].

У пасторальних листах (зокрема в другому листі до Тимотея) семантика напучування властива складнопідрядним з'ясувальним реченням, як-от: „3 тієї причини пригадую тобі, щоб ти оживив дар Божий, який у тобі через покладання рук моїх” [4, с. 520]. В окремих випадках когортативна семантика підсилюється семантикою благання. Маркерами семантичного ядра таких конструкцій можуть виступати дієслова 1-ої особи однини благаю та сполучник щоб, який входить до підрядної з'ясувальної частини складнопідрядного речення, як-от: „13. Благаю тебе перед Богом, який усе оживляє, і перед Христом Ісусом, який при Понтії Пилаті склав добре

свідчення, 14. щоб ти зберігав заповідь без плями, без догани – аж до приходу Господа нашого Ісуса Христа, 15. який свого часу об'явивсь блаженний і єдиний володар, Цар царів і Владика владик, 16. єдиний, безсмертний, що живе в світлі неприступнім, якого ніхто з людей не бачив і бачити не може. Йому честь і влада вічна. Амінь” [4, с. 518].

Важливого смислу набуває в першому листі до Тимотея заaktuалізоване закінчення, де зосереджено найважливіші акценти напучування. Це – висновок, який міг би бути підсумком до всіх пасторальних листів. Але адресат при цьому конкретизується звертанням, як-от: “20. Тимотею, бережи передання, уникай світського пустослов'я та суперечок про знання, що фальшиво „знанням” зветься, 21. яке деякі визнаючи, відступили від віри. Благодать з вами” [4, с. 518].

Значне місце відводиться істинній побожності проповідників, адже „7. ми бо не принесли на світ нічого та й винести нічого не можемо, 8. але, маючи пожив й одержу, цим будемо задовольнятися...10. Бо корінь усього лиха – грошлюбство, до якого деякі вдавшись, відпали від віри і прошили себе численними болями” [4, с. 517]. Далі повчання досягає свого апогею, адже автор підсилює семантику напучування, використовуючи інтимізуючі засоби, в т.ч. форми дієслів 2-ої особи однини наказового способу, наприклад: „11. Ти ж, чоловіче Божий, утікай від цього. Шукай праведности, побожности, віри, любови, терпеливості, лагідности. 12. Змагай добрим змагом віри, старайся осягнути життя вічне, до якого ти покликаний і за яке був склав гарне визнання віри перед багатьма свідками” [4, с. 517]. Засоби інтимізації допомагають глибше зрозуміти покликання провідників християнства, осягнути ті чесноти, на яких тримається дух християнства.

Центральне місце у другому листі до Тимотея займає Павлів заповіт, у якому окреслено, як саме потрібно виконувати працю євангеліста. Саме тут автор використовує найпотужніший арсенал дієслівних лексем, які з допомогою прийому висхідної градації підсилюють спонукальну семантику, зокрема такий її різновид, як когортатив, наприклад: „2. Проповідуй слово, наполягай вчасно і невчасно, картай, погрожувай, напоумляй з усією терпеливістю та наукою. 3. Бо настане час, коли люди не знесуть здорової науки, але за своїми похотями зберуть коло себе вчителів, щоб уприємнювати собі слух, 4. І від правди відвернуть вухо, а обернуться до байок. 5. Ти ж будь тверезим у всьому, знось напасті, виконуй працю євангеліста, виконуй твою службу” [4, с. 525]. Як бачимо, автор тексту напучує адресата на важливість життєвих пріоритетів, допомагає визначити їх. Кожна фраза складає окрему думку, яка породжує наступну. Ці конструкції не тільки репрезентують ситуацію спонукання, але й розгортають її.

У листі до Тита, як і в першому пасторальному листі, автор розмірковує про мірила християнського життя. Автор цього листа напучує Тита – одного зі сподвижників справи Павла – на титанічну працю в християнській громаді, адже він був відповідальним за Церкву на Криті, де виконував важливу місію єпископа. Він повинен удосконалювати людей, шліфувати їхні чесноти, допомагати їм утверджуватися у вірі. Автор формулює також загальні обов'язки для християн. Для цього він обирає форму пом'якшеного спонукання із загальною семантикою когортатива. При цьому використовується форма непрямого спонукання: адресатові пропонується передати інформацію третій особі, яка участі в розмові не бере. У цих структурах спонукальними маркерами слугують дієслівні лексеми в поєднанні зі сполучниками щоб або часткою нехай, наприклад: „1. Ти ж говори, що личить здоровій науці: 2. старі віком щоб були тверезі, поважні, помірковані, здорові у вірі, любові і терпеливості, 3. Старі жінки так само нехай поведуться, як личить побожним, щоб не були зло ріки, ні віддані пияцтву, щоб добра навчали, 4. щоб молодих навчали любити своїх чоловіків та дітей кохати, 5. щоб були стримані, чисті, хазяйновиті, добрі, підвладні власним чоловікам; щоб слово Боже не ганьбилось. 6. Так само і юнаків на поминай, щоб були помірковані, 7. Даючи самого себе як зразок добрих діл: у навчанні цілковита поважність, 8. здорова та бездоганна наука, щоб супротивник осоромився, не міг нічого злого проти нас сказати” [4, с. 529]. Ситуація звернення до адресата поглиблює суб'єктивні переживання, експресивність мовлення. Простір непрямого спонукання збагачують сурядні ряди словоформ, як-от: „1. Нагадай їм, щоб корилися встановленій владі, щоб слухалися, були готові до всякого доброго діла, 2. щоб нікого не ганьбили, були мирні, уступливі та виявляли повну лагідність супроти всіх людей” [4, с. 530]. Водночас автор пропонує Титові створювати для себе систему захисту від людей, які сумніваються у праведності віри. При цьому автор листа більш лаконічний: використовується форма прямого спонукання з типовими для неї імперативами у 2-ій

особі однини: „9. Безглузких же питань, родоводів, спорів та суперечок про закон уникай, бо вони безкорисні й марні. 10. Єретика чоловіка по першій і другій попередженні цурайся, 11. знаючи, що такий збився на манівці і грішить, і осуджує себе самого” [4, с. 531].

У листі до Филимона йдеться про повернення до нього втікача Онисима. Автор листа (ймовірно апостол Павло або ж один з його послідовників) аргументує необхідність цього повернення: „10. Благаю тебе про мого сина, якого я породив у кайданах, про Онисима, 11. що колись тобі був непотрібний, тепер же і тобі й мені вельми потрібний” [4, с. 533]. Онисим – вірний християнин, якого, як видно з листа-послання, дуже цінує Павло. Як засвідчує передання, Онисим згодом знаходився у товаристві Павла, а пізніше його чесноти дозволили йому отримати сан єпископа Ефесу [4, с. 532]. В цілому це лист-прохання, в якому йдеться про Онисима – вірного соратника Павла. Автор делікатно намагається переконати свого адресата у необхідності прийняти Онисима назад. У тексті листа створена ситуація спонукання, якій здебільшого притаманна семантика прохання, порівняймо: „12. Я його тобі вертаю, і ти його прийми, він бо моє серце. 18. Коли ж він тебе чим скривдив чи тобі що винен, то полічи мені. 20. Заспокой у Христі моє серце” [4, с. 533–534].

Найбільшим за обсягом виявився лист до євреїв. І це не дивно, адже в посланні простежуються першопочатки зародження історії Бога і Його народу, коли Бог заговорив до людей, зробивши їх своїми посередниками. Цей лист-послання відрізняється від інших новозавітніх листів: тут відсутнє традиційне для листів привітання, а також ім'я адресата. Завершується лист фінальним напучуванням. Як вважають богослови, цей лист належить юдеохристиянину, пізнішому учневі Павла (десь близько 85–95 по Р.Х.), зверненому до християнина єврейського походження [4, с. 535]. Вже у пролозі йдеться про сина Божого, через якого Бог говорить до людей: „3. Він – відблиск Його слави, образ Його істоти, який підтримує все своїм могутнім словом, вчинив очищення гріхів і возсів праворуч величі на висоті, 4. ставши від ангелів остільки вищим, оскільки унаслідував визначніше від них ім'я” [4, с. 537]. Щоб заслужити прихильність Бога, ім'я його потрібно весь час прославляти. У Посланні святого апостола Павла до євреїв говориться: „Отож, завжди приносимо Богові жертву хвали, цебто плід уст, що Ім'я Його славлять”.

Перша частина листа присвячена Ісусу Христу, який став людиною, зламавши владу смерті людською смертю. Автор закликає бути впевненими у визнанні віри Христової. Семантика напучування підсилюється при цьому за допомогою репрезентованого в тексті дієслова наказового способу 1-ої особи множини. Тим самим авторська позиція у визнанні Христової віри робить напучування більш переконливим, як-от: „14. Маючи, отже, Великого архієрея, що пройшов небо, Ісуса, Божого Сина, тримаймося твердо віровизнання” [4, с. 542].

Це вже була інша епоха – епоха, в якій подолано страх перед смертю, епоха, яка через посередництво Ісуса Христа на перше місце ставить Любов. Заповідь „Полюби ближнього свого” репрезентує зовсім інший світогляд. Він притаманний людям, які при допомозі Божого Духа можуть засвоїти заповіді Божі, що уможливлять звільнення від зла. Не випадково у Пасторальних листах знаходимо чимало підзаголовків, у яких міститься вказівка на найбільші моральні цінності, які повинен виховувати, плекати і розвивати в собі вірянин-християнин, але насамперед покликаний до Слова Божого – проповідник. Автор послання переконаний, що любов – основа всього, тому його напучування плекати любов є надзвичайно переконливим. Свого візаві він намагається впевнити, що „любов – то весь закон” [4, с. 391]. Лексичні та граматичні мовні маркери актуалізують спонукальну ситуацію. Зокрема автор використовує сурядний ряд присудків у формі наказового способу дієслова 2-ої особи однини, що підсилює ситуацію спонукання, зокрема її когортативний семантичний різновид, наприклад: “8. Не майте жодних боргів ні в кого, крім боргу взаємної любови, бо той, хто любить другого, виконав закон. 9. Бо не чужолож, не вбивай, не кради, не пожадай і всі інші заповіді містяться в цьому слові: люби твого ближнього, як себе самого. 10. Любов ближньому зла не чинить. Отже, любов – сповнення закону” [4, с. 391]. Таким чином, найважливішим напучуванням, найважливішою місією проповідника, місіонера християнських ідей стає утвердження любові як основи співжиття в громаді. І єдиний борг, який повинна мати людина, – це борг любові.

Адресант (автор) пропонує співрозмовникові рівні умови спілкування. Він апелює не тільки до розуму, але й до чуттів адресата, враховуючи при цьому його досвід, світовідчуття. Тому й спосіб спонукання до дії – напучувальна (когортативна) семантика – обрана не випадково. Це не є напучування „вищого” порядку. Саме такий тип спонукальних відношень можливий вже в інший

період життя і діяльності наставників юдеохристиян. Він „увирівнює” мовця (адресанта) та адресата спонукання. Мовець ні в якому разі не нав’язує свою думку категорично: він ніби залишає за собою право розмірковувати над основними постулатами Християнського вчення, але при цьому готовий вислухати думку свого візаві. У діалогах відчувається повага до співрозмовника, прийняття його лінії поведінки, його знань у сфері Християнського віровчення, тих норм і цінностей, якими він керується, толерантність. Мовець намагається зрозуміти свого адресата, його унікальність, його розуміння Святих істин, його налаштованість на стезю проповідника. Це „репрезентативність адресата мовлення в діалогічних інтенціях „я – мовець” [6, с. 18].

Повчально-узагальнений афористичний висновок, що охоплює основний мотив напучування, характерний для всіх пасторальних листів. Висока міра толерантності підкреслює глибоко гуманістичну основу особистості автора текстів листів. Тому, мабуть, ці тексти такі переконливо повчальні і мають великий вплив не тільки на адресата, але й на читача, бо, зрештою, читач також входить до тріади учасників спонукання: мовець (автор) – адресат (конкретний або узагальнений) – читач.

Література

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров // М. М. Бахтин. Литературно-критические статьи. – М. : Художественная литература, 1986. – С. 426–472.
2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа / М. М. Бахтин // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология: под. ред. проф. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 227–244.
3. Лепп Іняс. Християнська філософія екзистенції / Іняс Лепп: пер. з фр. – Університетське видавництво „Пульсари”, 2004. – 148 с.
4. Новий Завіт з коментарем. – Львів : Спільне українсько-американське видавниче підприємство „СТРІМ”, 1994. – 670 с.
5. Словник української мови: [в 11 т.]. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. V: Н-О. – 840 с.
6. Уліщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб’єктного навчання української літератури в школі: Монографія / В. В. Уліщенко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 397 с.